

UDC 159.922.77

DOI: 10.34671/SCH.BSR.2019.0303.0016

ОСОБЕНОСТИ НА ДЕТСКОТО РАЗБИРАНЕ ЗА МИСЛИТЕ И УБЕЖДЕНИЯТА НА ДРУГИТЕ В КОНТЕКСТА НА ТЕОРИЯТА ЗА УМА

© 2019

Стоева Венелина Стоева, докторант

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

(4000, България, Пловдив, бул. „България“ №324, e-mail: venelinas@abv.bg)

Анотация. В настоящата статия е направен теоретичен анализ на основните характеристики на теорията за ума и разбирането на децата за мислите и убежденията, които поддържат другите хора. Проследен е генезисът на развитие на този феномен при децата като са цитирани изследвания, описващи конкретни аспекти от теорията за ума. Резултатите от тях показват, че разбирането за това, че другите хора могат да имат различни убеждения и желания се появява на 4-5-годишна възраст. Значението на изследването на тази теория за съзнанието се състои в това, че по този начин може да се предвиди нечие поведение и дори да се манипулира. Това познание би могло да обясни избора на децата (а по-късно и на възрастните) за изричане на лъжа, както и на други форми на измами в контекста на социалните взаимоотношения. Макар идеята за разбирането от децата на убежденията и желанията на другите да не се вписва в традиционната рамка на теоретичните модели, тя дава ценни насоки за начина, по който децата разбират другите и техните външности. Основен стремеж на човешките същества е упражняването на контрол върху различни сфери от личния живот. Това не би било възможно без отчитане на перспективата на другите. Интеракциите в ранното детство биха могли да послужат за илюстрация на уменията на децата да отчитат не само своята, но и позицията на партньорите си. Теорията за ума при децата е свързана и с уменията за създаване на качествени и пълноценни отношения с околните. Трансформациите в когнитивните способности бележат и по-голямата гъвкавост в справянето с неуспешните или провалени отношения.

Ключови думи: теория за ума, убеждения, желания

CHARACTERISTICS OF CHILDREN'S UNDERSTANDING OF OTHER'S THOUGHT'S AND BELIEVES IN THE CONTEXT OF THEORY OF MIND

© 2019

Stoeva Venelina Stoeva, doctoral student

Plovdiv University „Paisii Hilendarski“

(4000, Bulgaria, Plovdiv, bld. „Bulgaria“ №324, e-mail: venelinas@abv.bg)

Abstract. This article provides a theoretical analysis of the main features of the theory of mind and children's understanding about the thoughts and beliefs that other people support. The genesis of the development of this phenomenon in children has been traced as well as different studies describing specific aspects of the theory of mind have been described. The results show that understanding that other people may have different beliefs and desires appears at 4-5 years of age. The importance of the study of this theory of consciousness lies in the fact that it is thus possible to predict someone's behavior and even to manipulate it. This knowledge could explain children's choice (and later adults') for lying as well as other forms of fraud in the context of social relations. While the notion of children's understanding of the beliefs and desires of others does not fit into the traditional framework of theoretical models it provides valuable guidance on how children understand others and their beliefs. A basic aspiration of human beings is the exercise of control over different spheres of privacy. This would not have been possible without taking into account the prospect of others. Early childhood interactions could be an illustration of the children's skills to take into account not only their own but also the position of their partners. The theory of mind is also related to the skills of creating quality and full relationships with others. Transformations in cognitive abilities also mark greater flexibility in dealing with unsuccessful or failed relationships.

Keywords: Theory of Mind, beliefs, desires

ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНИМАНИЯ ДЕТЕМИ МЫСЛЕЙ И УБЕЖДЕНИЙ ДРУГИХ В КОНТЕКСТЕ ТЕОРИИ РАЗУМА

© 2019

Стоева Венелина Стоева, докторант

Пловдивский университет „Паисий Хилендарский“

(4000, Болгария, Пловдив, бул. „Болгария“ №324, e-mail: venelinas@abv.bg)

Анотация. В этой статье представлен теоретический анализ основных особенностей теории мышления и понимания детьми мыслей и убеждений, которые поддерживают другие люди. Генезис развития этого феномена у детей прослеживается, и цитируются исследования, в которых приводятся конкретные аспекты теории разума. Результаты показывают, что понимание того, что другие люди могут иметь другие убеждения и желания, возникает в возрасте 4-5 лет. Значение исследования этой теории сознания заключается в том, что она может предсказывать поведение человека и даже манипулировать им. Эти знания могут объяснить выбор детей (и позднее взрослых), чтобы лгать, а также другие формы мошенничества в контексте социальных отношений. Хотя идея понимания убеждений детей и желаний других не вписывается в традиционные рамки теоретических моделей, она дает ценное руководство о том, как дети понимают других и их убеждения. Основное стремление людей состоит в том, чтобы осуществлять контроль над различными областями частной жизни. Это было бы невозможно без учета точки зрения других. Взаимодействия в раннем детстве могут служить иллюстрацией способности детей учитывать не только свою собственную, но и позицию своих партнеров. Теория мышления у детей также связана со способностью создавать качественные и содержательные отношения с другими. Преобразования в когнитивных способностях также указывают на большую гибкость в преодолении неуспешных или неудачных отношений.

Ключевые слова: теория мышления, убеждения, желания

В многообразието от цветове, форми, декорации, с които е пълен светът, има едно пространство, което е невидимо. Това пространство се заема от нашите мисли и разбираня за умственото състояние на другите. Тъй като то е невидимо, много трудно е да определим точния

му генезис и да дефинираме моментите, в които настъпват съществени промени в мисленето и разбирането на децата за убежденията на другите.

Това че ние възрастните знаем, че другите имат различни мисли, преживяват различни от нашите емоции,

важи ли и при децата? Кога се появява разбирането за сложните връзки между това, което си мисли детето и това, което смята, че другите мислят за същото нещо? В настоящия материал са представени редица научни изследвания и обосновки на този научен феномен, които дават известна светлина върху това разбиране на децата.

Интересът, който изпитваме към това да разберем другите хора и техния стил на мислене, е огромен. Затова дори при запознанството си с непознат се опитваме да разберем колкото се може повече информация за него, неговите любими неща, хобита, влечения. Това ни дава известно спокойствие, че ще можем да предвидим неговите бъдещи реакции и поведение. Според Мартин Дохърти ние хората по природа сме психолози [2]. Тази способност на хората Ник Хъмфри (Nick Humphrey) нарича *Хомо психологикус* (Homo psychologicus), което показва значимостта ѝ в ежедневието [5].

Теорията за ума при децата се превръща в област на редица изследвания от няколко десетилетия насам. Чрез проведените изследвания се цели да се установи кога децата започват да осъзнават, че техните мисли и вярвания са различни от тези на другите хора. Важно е да се отбележи, че съществува едно противоречие, относно това дали уменията за разбирането на убежденията и желанията на другите са вродени или са придобити в онтогенезата. Това противоборство е показано и чрез резултатите от различни изследвания. Едно от възможните обяснения може да е свързано с различните специалисти, изследващи този феномен от своята научна перспектива.

Формулировката *Теория за ума* се появява в научната литература през 1978г., когато двамата автори Premack and Woodruff (по Doherty, 2009) се опитват да си отговорят на въпроса дали и шимпанзетата имат „разбиране“ за мислите на другите. Тяхната дефиниция за теорията за ума е: „лично обяснение на умственото състояние за себе си и другите“ [2].

Говорейки за умственото състояние на другите (разбирането, което се нарича Теория на ума), Дохърти разграничава два отделни аспекта:

1) *теоретичен* – тук се имат предвид умствените състояния, описани с думите „искам“, „мисля“, „виждам“, които са свързани помежду си. Тъй като ние знаем за себе си какво искаме, мислим и виждаме в света около нас, на тази база правим предположенията си за желанията, мислите и възприятията на другите. Идеята, че нашата теория за ума е теоретична, в този случай се нарича „Теория Теория“ (Theory Theory);

2) *поставяне на мястото на другия* – в този случай ние се опитваме да вземем решение как бихме постъпили, ако попаднем в такава ситуация. Тази идея е известна като „Теория за симулиране“ (Simulation Theory) на Теорията за ума [2].

Не може да бъде направено драстично разграничение, тъй като ние използваме и двете.

Основни цели на всички изследвания за разбирането на умствените състояния на другите са:

- предвиждане на бъдещото им поведение;
- усещане за превъзходство и контрол над ситуацията;
- сравняване на личните достижения и насоки на мислите с тези на другите.

Умствените състояния, които са предмет на изследване са два вида:

- убежденията;
- желанията.

Децата по различно време започват да осъзнават едното и другото.

Учените от различни области на науката се съгласяват около твърдението, че поведението ни се ръководи от убежденията и желанията, които притежаваме: „Искам да отида на почивка, затова ще си взема отпуск. Предполагам, че мога да го постигна“. Ние имаме нагласа за дадено поведение. Прямо тази нагласа извършваме дадени действия. Нашите предположения дали ще

постигнем даден резултат могат да бъдат истина или не. Това обаче няма значение, важното е дали описват *убежденията на индивида*.

Теоретичната природа на умствените състояния е свързана с това, че теорията за ума не е непременно научна. Тя се нарича „теория“, но по същество не описва категорично дадена позиция. Ние сме социални същества, израстваме в семейна среда, за обиколени сме от хора непрекъснато. Така се появява и нашето социално мислене – мислите за членовете от семейството, приятелите, колегите. Появява се и социалното ни поведение, т.е. действията, които извършваме с тези хора. Затова ни е необходимо да разбираме какво те мислят и усещат. Понякога самите ние искаме без думи другите да „прочетат“ настроенията и мислите ни, определяйки това като белег за близост и познание. Човешките когнитивни способности се състоят от дълбоки и различни когнитивни системи, които взаимодействат помежду си и обработват специфична информация по определени начини (Wellman, 2014). Това означава, че в ежедневието си ние възприемаме хората като *действащи* по определен начин, за да постигнат това, което *искат* [14].

Според Пернър и негови колеги (Perner et al.) 4-годишните деца имат репрезентационно разбиране за ума (RUM) [8]. Това означава, че те разбират умствените състояния спрямо предположенията, оценени за себе си и за другите. Придобиването на познание за света започва още с раждането. Децата непрекъснато търсят стимули. Те имат ограничени способности, чрез които да изследват и преобразуват света. Опознаването на обектите е основна цел. Това обаче е свързано с едно ограничение, описано от Пиаже – децата нямат представа за постоянството на предметите. Ако не ги виждат непосредствено пред себе си, сякаш те престават да съществуват и не ги търсят до 18-24-месечна възраст. След този период децата излизат от ограничението на „тук и сега“ и могат да разполагат с идеи за бъдещи желани ситуации, да ги търсят целенасочено. Оттук възниква и интересът у много психолози да изследват предположенията. За тази цел е необходимо да се направи разграничение между предположението (пропозицията), от една страна, и текущата ситуация, в рамките на която се осъществява преценката за предположенията. Пернър и колеги (Perner et al.) обръщат внимание на факта, че съществува разлика между пропозицията и това, за което се отнася тя – например снимката не представя самия индивид като цяло, а от определена позиция – профил, анфас и т.н [9].

Обобщено, бихме могли да маркираме няколко основни посоки в разбирането на децата за умствените състояния (Doherty, 2009):

- в ранното детство те все още имат неразвита способност да си представят реалността от различни перспективи;
- на около 2-годишна възраст децата започват да конструират модели, наречени *второстепенни репрезентации*. Това са нереални ситуации, които могат да изразяват желана ситуация от детето;
- на около 4-годишна възраст децата започват да разграничават отделни модели, възприемат ги като репрезентации на други неща. Тази осъзнатост е *метарепрезентация* [2].

Теорията за симулацията отрича тази за ума. Според нея ние разбираме състоянията на другите чрез нашите собствени. Основава се на идеята, че всички хора мислят и действат приблизително по един и същи начин. Според Харис (Harris) теорията за симулацията е свързана с преструвките при децата [4]. Дори 3-годишните деца могат да си представят умствени състояния (убеждения и желания), които всъщност не поддържат. Типичен пример е, когато детето иска някакво лакомство, когато изобщо не е гладно. Харис обособява т.нар. *неизпълними условия*, които са свързани с настоящите умствени състояния на децата. От една страна децата осъзнават кое в настоящето е истина, а от друга, те имат представа

за собственото си умствено състояние, т.е. те могат да се самоанализират.

Една от най-старите теории за ума принадлежи на Лесли. Той предлага понятието „Механизъм на теорията за ума“ (ТоММ), който е част от мозъчната дейност. В резултат на това мозъкът получава информация за поведението на другите хора и я използва, за да разгадае умственото им състояние. Приема се, че тази теория започва да работи при деца на около 18-месечна възраст, тъй като тогава те започват да се преструват пред други хора. Убежденията могат да се представят като истина или не [6].

Опитът да бъдат противопоставяни двете теории изглежда неразумен. В едни случаи изследванията са по-подходящи и релевантни на идеите на теоретичния модел, а в други - на теорията за симулацията.

Манипулиране на поведението е един от аспектите на теорията за ума. Чрез него детето би могло да упражнява известен контрол върху впечатленията на другите. Директният начин за това е измамата. Но дали децата съзнателно избират да манипулират другите? Бихме могли да разгледаме ситуацията като направим асоциация със способността на децата да пазят тайна (да крият някаква информация като цяло). Пескин и Ардино (Peskin & Ardino) провели експеримент, за да установят на каква възраст децата успяват да запазят тайна. Експериментът, който провеждат те, се състои в поставянето на детето в ситуация, в която то да запази в тайна изненада за друг човек, който „има рожден ден“. Резултатите показали, че едва 5-годишните деца успели да запазят тази информация скрита от „рожденика“. По-малките деца директно показали изненадата. Способността да се пазят тайна лесно може да бъде проверена и чрез играта на криеница. Пескин и Ардино (Peskin & Ardino) направили това. Отново 4-5-годишните деца играли по правилата на играта. По-малките или се издавали, или не се скривали добре [10].

Неспособността на децата да задържат информация е свързана с намерението им да изричат лъжи или извършването на някакво измамно поведение. В един остроумен експеримент зад 3-годишни деца била поставена играчка (Lewis, Stanger and Sullivan, 1989). Било им казано да не търсят играчката докато експериментаторът не се върне. Те били наблюдавани с видео камера. Почти всички деца обаче не изпълнили тази заръка. След това експериментаторът питал децата дали са търсили играчката. Една част от тях не отговорили на въпроса, а другите били разделени в отговорите си - едните признали, а другите не. Това може да бъде обяснено по няколко начина. Единият е свързан с това, че децата разбират, че могат да манипулират впечатленията на другите. Възможно е обаче и обяснението, че малките деца понякога изричат лъжи, без да искат другите да повярват в тях. Като цяло се приема, че с ранното изричане на лъжи децата целят манипулиране на поведението на другите, но не може да се счита като планирана измама [7].

Едно от обясненията за това, че децата не са способни да запазват информация и да изричат лъжи е, че това е свързано с вербални умения. В този смисъл, те могат да манипулират поведението на другите, чрез подвеждане. Чандлър, Фриц и Хала (Chandler, Fritz, & Hala) провели експеримент, наподобяващ игра на криеница. В нея имало кукла, която вървяла по бяла дъска, и се опитвала да скрие някакво „съкровище“ в някоя от кутиите, поставени в края на дъската. Докато вървяла куклата оставяла мастилени петна от обувките си. Когато децата били в ролята на търсещите, във всички възрасти те се справили успешно с намирането на съкровището. Интересен бил въпросът дали децата могат да правят измамни стратегии когато са в ролята на криещия. Следите можело да се изтриват с парцал и куклата можела да бъде заблудена към друга кутия чрез следите. Чандлър и колеги (Chandler et al.) открили, че, след много намеци, дори половината от 2,5-годишните деца изтривали сле-

дите и оставяли фалшиви такива. В половината от времето 4-годишните деца също правели това; 3-годишните се справили малко по-зле като само 1/4 от тях успели да се справят с това [1].

С този експеримент те доказали, че малките деца могат да манипулират поведението на другите по различен начин. Тук не е нужно децата да разбират умственото състояние на другите. Те реализират дадена своя цел като използват определено поведение.

Както бе споменато в началото, теорията за ума не може да бъде свързвана само с разбирането на убежденията (погрешни или не). Основна роля имат и желанията. Някои автори смятат, че в тези задачи за убежденията способностите на децата са подценени (Gopnik, Slaughter and Meltzoff, 1994) [3]. В тези експерименти не можем да бъдем сигурни, че децата разбират условието на задачата, за да дадат правилния отговор. Освен това, на около 4-годишна възраст не се случва само промяна в разбирането на децата за погрешните убеждения. Връзката между убежденията и желанията е очевидна. Дори чрез желанията децата могат да правят прогнози за бъдещо поведение на другите. Мартин Дохърти (Martin Doherty) разграничава две концепции при разбирането на желанията от възрастните. Най-простата форма е *обективното разбиране* на желанията. Това може да е връзка между човек и обект или ситуация. Изразява се в поведението на възрастния, който иска да получи нещо (кола, телефон). Той ще се държи по определен начин, за да го получи - ще спестява пари, ще вземе кредит и т.н. По-дълбокото разбиране за желанията е *субективното вътрешно състояние*. Тук действията, предприети за получаването на кола, телефон и др. се извършват с оглед на нагласата, която имат за евентуално бъдещо състояние [2].

За да разберат начина, по който децата осмислят тези връзки Рапачоли и Гопник (Repacholi & Gopnik) провели експеримент, с който да установят отношението на децата към противоречивите желания. В изследването участвали деца между 14 и 18 месеца, на които били показани две купички. В едната имало крекери, а в другата броколи. Идеята е, че децата обичат повече крекери. След това експериментаторът опитва и двата вида храна. Той изразил отвращение от крекерите и удоволствие, опитвайки броколите. После задад неопределената задача на децата: „Подай ми малко“ (без да става ясно от кой вид храна). 18-месечните деца подавали броколи, докато 14-месечните - крекери. Това означава, че при по-големите деца се появява разбиране за това, че другите могат да имат предпочитания, различни от техните собствени. Множеството експерименти имат своите предимства, но и критики. Появата на разбиране от децата за това, че е възможно да се изпитват противоречиви емоции в едно и също време е маркер за отчитането на по-сложни категории и факти, имащи значение в дадена ситуация [11].

Значението на теорията за ума се изразява в уменията за общуване в междуличностните контакти. Появата на разбиране за различията между собствения начин на мислене и този на другите е стъпка към осмисляне на причините за тези различия. Развитието на теорията за ума не приключва в периода на детството (5-6-годишна възраст). Ние постоянно се стремим да разберем мислите и убежденията на другите. Правени са експерименти с по-сложни задачи, разкриващи разбирането на децата за теорията за ума. В тях те следва да включат и емоциите. Разбирането на емоциите е свързано с отчитане на начина, по който си взаимодействат две умствени състояния при един човек. Децата приписват емоциите на убежденията, които имат. Едно от обясненията е, че отчитането на връзката между две умствени състояния е по-трудно, отколкото отчитането на една. Това разбиране е потвърдено и от Рийф и колеги (Rieffe et al.) [13].

Теорията за ума е много повече от разбирането на умствените състояния. Въпреки своите различия, повечето резултати от проведените изследвания показват, че

на 4-годишна възраст децата започват да разбират субективната природа на желанията и убежденията. Към 5-6-годишна възраст децата осъзнават, че емоциите се базират на убежденията на хората, а не на обективната реалност. Всичко това може да бъде част от базова теория за ума и е много повече от погрешни убеждения (Doherty, 2009). Предстоят да се направят емпирични изследвания, които да докажат или опровергават данните от проведените преди няколко десетилетия.

СПИСЪК НА ЛИТЕРАТУРАТА:

1. Chandler, M., Fritz, A. S., & Hala, S. (1989). *Small-scale deceit: Deception as a marker of two-, three-, and four-year-olds' early theories of mind*. *Child Development*, 60, 1263–1277.
2. Doherty, M. (2009). *Theory of Mind. How Children Understand Other's Thoughts and Feelings*. Psychology Press.
3. Gopnik, A., Slaughter, V., & Meltzoff, A. (1994). *Changing your views: How understanding visual perception can lead to a new theory of mind*. In C. Lewis & P. Mitchell (Eds.), *Children's early understanding of mind: Origins and development* (pp. 157–181). Hove, UK: Lawrence Erlbaum Associates Ltd.
4. Harris, P. L. (1992) *From simulation to folk psychology: The case for development*. *Mind & Language*, 7, 120–144.
5. Humphrey, N. K. (1983). *Consciousness regained*. Oxford: Oxford University Press.
6. Leslie, A. M. (1987). *Pretense and representation: The origins of "theory of mind."* *Psychological Review*, 94, 412–426.
7. Lewis, M., Stanger, C., & Sullivan, M. W. (1989). *Deception in 3-year-olds*. *Developmental Psychology*, 25, 439–443.
8. Perner, J., & Lang, B. (2000). *Theory of mind and executive function: Is there a developmental relationship?* In S. Baron-Cohen, H. Tager-Flusberg, & D. J. Cohen (Eds.), *Understanding other minds: Perspectives from developmental cognitive neuroscience* (pp. 150–181). Oxford: Oxford University Press.
9. Perner, J., Leekam, S. R., & Wimmer, H. (1987). *Three-year-olds' difficulty with false belief: The case for a conceptual deficit*. *British Journal of Developmental Psychology*, 5, 125–137.
10. Peskin, J., & Ardino, V. (2003). *Representing the mental world in children's social behavior: Playing hide-and-seek and keeping a secret*. *Social Development*, 12, 496–512.
11. Repacholi, B. M., & Gopnik, A. (1997). *Early reasoning about desires: Evidence from 14- and 18-month-olds*. *Developmental Psychology*, 33, 12–21.
13. Rieffe, C., Meerum Terwogt, M., & Cowan, R. (2005). *Children's understanding of mental states as causes of emotions*. *Infant and Child Development*, 14, 259–272.
14. Wellman, N.M. (2014). *Making Minds*. Ho